

Forfatter: Palladius, Peder

Titel: Peder Palladius' Danske Skrifter

Citation: Palladius, Peder: "Peder Palladius' Danske Skrifter", i Palladius, Peder: *Peder Palladius' Danske Skrifter*, udg. af Lis Jacobsen , H.H. Thiele, 1911-1926, s. 243. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-palladius01val-shoot-idm140153318333600.pdf> (tilgået 27. april 2024)

Anvendt udgave: Peder Palladius' Danske Skrifter

INDLEDNING.

I.

I Aaret 1540 skænkede Palladius efterfølgende lille Bedebog til sine Velyndere Borgermesterenke i Odense, *Magdalene Michels*, og hendes kaere Søn *Knud Michelsen*.

Skriftet er ikke som almindelig anført en Oversættelse af Luthers Bedebog, men af et meget yngre Skrift *Ein einfältige Weise zu beten*, som Luther i 1534 skrev til sin gode Ven, Meister Peter, Balbier.

Mens Luthers Bedebog allerede 1526 var bleven oversat paa Dansk af Poul Helgesen og 1531 af Chr. Pedersen, findes af nærværende lille Skrift ingen Oversættelse ældre end Palladius'. Vi har da her Exempel paa en PalladiusOversættelse, som er udført helt igennem paa første Haand. En Sammenligning mellem Oversættelse og Grundtext vil derfor have stor Interesse til Oplysning om Palladius' Arbejdsmetode og Sprogbrug.

I Forordet nf. S. 259 siger P., at han har udsæet denne lille Bedebog af *Tyske og Latine* paa Danske. Vi maa derfor undersøge tyske og latinske Udgaver af Luthers Skrift, ældre end 1540, det Aar Forordet er dateret, for at finde dem, der har ligget tu Grund for Oversættelsen. Disse Udgaver er saa vidt mig bekendt følgende:

1. Originaludgaven: *Ein einfältige Weise zu beten für einen guten Freund, Meister Peter, Balbier*. Wittenberg 1534. 4to.

2. *Ein einfeltige weise zu Beten für einen guten freund*. Wittenberg 17351. 4to.
* - 244

3. *Ein einfeltige weise zu beten, fur einen guten freund*. 1535. 4to.

4. *Ein einfeltige weise zu beten/ fur einen guten freund*. Wittenberg 1536, 8vo.1

5. Den latinske Originaludgave: *Simplex et aptissimvs orandi modus, per D. Mart. Luth. in gratiam amid cuiusdam scriptus. Nunc Latinitate donatus*. Wittenberg 1537, 8vo.1

6. *Ein einfeltige weyse zu betten für einen gutten freündt*. 1539. 8vo.

7. Udgivet i Luthers *Betbüchlein*, 1538.

8. Udgivet i Luthers *Betbüchlein*, 1539, under Titlen:

Ein einfeldige weise zu beten/ für M. Peter Balbirer.1

Af disse Udgaver ender Nr. 1, 2 og 3 med Forklaringen af de ti Bud, hvorefter det hedder: "Vom Glauben oder heiliger Schrifft ist hie nicht zu sagen, denn das wäre ein unendlich Ding". I alle følgende Udgaver findes derimod til Slut et Stykke om de tre Trosartikler, svarende til Palladius' Oversættelse nf. S. 284-287. Det er derfor sikkert, at P. ikke har brugt nogen af de tre ældste Udgaver som Grundlag.

I Nr. 8 er Bedebogen delt i Afsnit med Overskrifter: "Ein einfeltige weise zu beten", "Ein einfeltige weise die X gebot zu betrachten", "Ein einfeltige weise den Glauben zu betrachten". Disse Overskrifter findes ikke hos Palladius, og da han aldrig udelader noget af Originalens Text, men kun ændrer denne ved Tilføjelser, kan næppe heller denne Udgave have været hans Grundlag.

Af Nr. 7, der ligesom Nr. 8 er udgivet i "*Betbüchlein*", har jeg intet Exemplar kunnet skaffe, men det er sandsynligt, at den stemmer overens med Nr. 8, saa Palladius heller ikke har haft den som Grundlag. Desuden er det lidet rimeligt, at P. skulde have udtaget Skriftet af en luthersk *Betbüchlein*. "Denne lille Bedebog", som han kalder den, har sikkert været en Bog - ikke et Afsnit i en Bog.

* - 245

Tilbage bliver de to tyske Udgaver Nr. 4 og Nr. 6 og den latinske Oversættelse, Nr. 5. De to første stemmer i Indretning og Form nøje med hinanden og afviger ikke paa noget væsentligt Punkt fra P.'s Oversættelse. Det kan derfor næppe afgøres, hvilken af dem han har brugt1. Derimod er det sikkert, at han har brugt Nr. 5, da dette er den eneste latinske Udg. ældre end 1540. Som Grundlag for en Sammenligning

mellem Originaler og Oversættelse vil vi altsaa bruge den tyske Udgave af 1536 og den latinske af 1537. Denne svarer til Luthers udvidede Skrift, idet den ligesom Palladius' Oversættelse slutter med Udlægningen af Trosartiklerne². Pall. har da helt igennem kunnet benytte saavel den tyske som den latinske Udgave.

Undersøger vi nu Forholdet mellem den danske Text og den tyske og latinske, vil vi finde, at Oversættelsen er en tro Gengivelse af Originalen, hvad selve *Indholdet* angaar. Ikke et eneste Sted har Pall. ændret de lutherske Forklaringer, intet er udeladt, intet er tilføjet. Helt anderledes med *Formen*. Her er Luthers fyndige knappe Tysk ombyttet med Reformationstidens vidtløftige Dansk. Enkeltord er gengivet ved tvefoldige eller flerfoldige Tautologier, og ofte indskydes hele Sætninger af enstydigt eller forklarende Indhold. Disse Udvidelser, der giver Oversættelsen Karakter af en Parafrase, skyldes dels Palladius selv, men dels - og ikke sjældent - har den latinske Oversættelse dannet det direkte Grundlag for den danske Text. Nogle faa Exempler vil illustrere dette.

Ganske uden Hjemmel saavel i den tyske som i den latinske Text er Tautologier som *betracter oc tencker* nf. S. 261, L. 33, lat. *meditabitur*, ty. *denkt*; *handle oc trachtere* nf. S. 274, L. 10, lat. *fractandum*, ty. *üben*; *till gerne oc forwaræ* ^{*}^{*} 246 nf. S. 277, L. 32, lat. *curce*, ty. *zu bewahren*; *skam oc skendzel* nf. S. 264, L. 121, lat. *humilitati*, ty. *gedemütigt*; *murret oc knurret* nf. S. 276, L. 12, lat. *non æquo animo ulli*, ty. *gemurret*; *locke/ beligge/ krencke eller skende* nf. S. 279, L. 14, lat. *vim facere*, ty. *schenden*; eller en saa pyntelig Omskrivning for Jesus som denne: *den rette øffuerste oc yperste mestere oc konstemand* nf. S. 270, L. 6, lat. *a summo et præstantissimo artifice*, ty. *der rechte Meister*.

Exempler paa *Indskud*, der ikke skyldes den latinske Oversættelse:

<i>Palladius Overs.</i> nf. S. 260, L. 26.	<i>Den lat. Overs. 1537</i> <i>Bl. A 2v .</i>	<i>Luthers Orig. 1536</i> <i>Bl. A 2 v .</i>
hen om en time vil ieg bede/ ieg maa end først gøre det eller det/ <i>ieg kand icke saa snart kome til at bede.</i>	ut oratione in horam unam atque alteram protracta, ante hoc aut illud absoluas.	vber eine stunde wil ich beten/ Ich mus dis oder das zuuor fertigen.
S. 269, L. 20.	<i>Bl. B 3r .</i>	<i>Bl. B 4r .</i>
Men der som hand vill/ baade staa oc sladre/ oc tencke paa andet/ da skulde hand/ vell flecke munden op til øret/ eller snappe næsen aff/ eller skære struben vd/ paa den som hand skulde rage/ <i>saa er der ille raget/ saa ad hand mottelangt heller ladet været sin ragen.</i>	alioqui, si multa garriret alijsque cogitationibus animum occupatum haberet, et oculos alio auerteret, uel naso illum quem radit mutilaret, uel os dissecaret adeoque iugulo læso enecaret.	Wo er aber zu gleich wil viel plaudern/ oder anders wo hin dencken oder gucken/ solt er wol einem maul vnd nasen/ die kele dazu abschneiden.
S. 273, L. 22.	<i>Bl. B 7r .</i>	<i>Bl. B 8v .</i>
... at vij skulle gaa orkeløse oc intet gøre eller oc at vij skulle slemme oc demme oc følge legomens løst oc begæring effter.	... ut in ijs ocio et genio indulgeamus.	... zum müssig gang noch zu fleischlicher wollust

*
— 247

Exempler paa Udvidelser grundede paa den lat. Text:

S. 280, L. 8.	<i>Bl. C 6r .</i>	<i>Bl. C 8r .</i>
Ellers vore det vmueligt/ at naagen hulde met fred sin hustru/ børn/ eller tyende/ ved tycth oc ære/ for saadane vrene/ vkyske oc skalckhafftige dieffuels tienere oc dyrckere/ som ere/ bolere/ hore legere/ Oc der som Gud icke straffede saa haardelige same synd/ da skulde der bliffue en gruselig vnaturlig beblendelse/ at folck skulde løbe tilsamen som hunde/ eller andre vskellige bester/ som det skeer naar Gud er vreder paa oss/ oc drager sin haand fra oss/ oc lader oss velte vdaff en	Atque nisi hoc fieret, ne unam quidem horam, uxoris, filiarum, familiæque pudicitia, uerecundia et castitas ab impuro, libidinoso, et nequam illo Diabolo, tuta esset, sed omnibus faedissimarum libidinum speciebus, caninique, quas uocant, nuptijs, hoc est promiscuo et uago concubitu omnia completerentur, pecuinis et spurcissimis carnis cupidinibus concupiscentijsque passim indulgeretur. Id quod interdum accidit, cum Deus auerso uultu et manu sua subducta, sinit sursum	Sonst were es nicht möglich/ fur dem vnsaubern Teuffel/ eine stunde/ sein weib/ kind/ gesind/ bey zucht vnd ehren zu erhalten/ Es wurden eitel hundehochzeit/ vnd vihisch wesen draus/ wie es gehet/ wo gott jm zorn seine hand abthut vnd lests vber

slemhed till en en anden.

ae deorsum miseri uolui et fædari omnia. vnd vber gehen.

Denne vidtløftige tautologiske Omskrivning kan tit give én Indtryk af en hel lille Have af danske Enstydere, der ikke staar tilbage for Datidens latinske "Hortulus synonymorum". Saaledes i følgende Forklaring til 9. og 10. Bud:

S. 283, L. 20.

Bl. D 1v .

Bl. D 3v .

oc dene bwdord/ er en vern oc vold/ mod atskillig surfittighed/ kraagelaw/ finantz/ omslaw/ selsin prackt/ oc suigefulde paafund/ som denne verdens børn/ aagerkarle/ tingstude/ spitzbaaffuer/ hugstere/ trøglere/ oc vretfærdige kiøbmend bruge till at kratze/ riffue/ oc skrabe till samen met ret oc vret.

Estque hoc præceptum munimentum et uallum quoddam contra technas, aucupia, fallacias, practicas, quas uocat, et insidiosas illas artes uafriciemque hominum qui huius mundi sapientes uocantur, hoc est pleonecticorum, quæstuariorum, lucrionum, et usurariorum.

Vnd ist auch ein schutz/ widder die spitzenfündlin vnd rencke der weltweisen/

248

Undertiden bevirker denne Overførelse af den latinske Ordpragt, at Stilen faar stærk Lighed med det 17. Aarh.'s ziirlige Stiil, som f.Ex. følgende Sprogbillede:

S. 268, L. 9.

Bl. B 1v .

Bl. B 2v .

det skeer vel tid oc ofte/ at ieg vti et stycke eller en bøn kan faa saa rige tancker vti mit sind/ at ieg lader de andre sex støcker staa tilbage/ oc spacerer hen vti same tancker/ som vti en altsomløsteligst marck

Non raro tamen tam pia tam fæcunda cogitandi materia in una aliqua petitionum harum parte mihi succurrit, ut in eam tamquam in amænissimum et latissimum campum prodambulans, reliquas sex intermittam omnes.

Kompt wol offt/das ich jnn einem stücke oder bitte/ jnn so reiche gedancken spacieren kome/ das ich die andern Sechse lasse alle anstehen/

De anførte Exempler vil vist tilstrækkeligt vise Palladius' Tendens til at udvide og forklare Originalen uden paa noget Punkt at ændre dens Indhold eller øge det med ny Tanker.

Der findes dog ogsaa adskillige Steder, hvor P. har fulgt den lutherske Text ordret og evnet at gengive den med hele dens Farve og Fynd. Et enkelt Ex. kan anføres:

Palladius' Overs.
nf. S. 268, L. 23.

Luthers Orig.,
Bl. B 3r .

Den lat. Overs.,
Bl. B 2r .

Huad er det andet/ end freste Gud/ naar som munden bladderer/ oc hiertet er der longt fra/ som en prest vti paffuedømet/ plegde saa at bede/ Deus in adiutorium meum intende/ dreng haffuer du lat for vognen/ Domine ad adiuuandum me festina/ pige gack/ oc malcke kørerne/ Gloria patri et filio et spiritui sancto / Løff

Was ists anders denn Gott versuchen/ wenn das mau plappert/ vnd das hertz anders wo zerstrewet ist? Wie jener Pfaff betet/ auff die weise/ Deus in adiutorium meum intende/ knecht hastu angespannen? Domine ad adiuuandum me festina/ Magd gehe milcke die kue/ Gloria patri et filio et spiritui sancto/

Quid est enim aliud quam Deum tentare cum labia strepitum ædunt, et magnum uerborum cumulum profundunt, cordeperegrinante et alijs cogitationibus dedito. Quemadmodum Sacrificulus ille rurestris ipsis preculis subinde aliena miscebat, ad hunc modum, Deus in adiutorium meum intende, Heus serue, deme1 helcia

*
— 249

dreng/ det fenden tager deg.

Lauff bube das dich der ritt schütt.

equis, Domine ad adiuuandum me festina, uade Famula mulge uaccas, Gloria patri et filio et spiritui sancto, Etiam cessas puer, Dij te perdant.

Dette Citats klare og knappe Gengivelse af Originalens Ord viser, at den ellers fremherskende Vidtløftighed ikke blot skyldes Ubehjælpssomhed og Famlen. Palladius har villet have Ordrigdom. Gennem utrættelige Gentagelser skulde Sandheden hamres ind i den lidet vidende Læsers Bevidsthed. Derfor har han oftest foretrukket den latinske Parafraze for Originalens Fyndord1.

Palladius' Oversættelse er bevaret i to Udgaver. Den ene, af hvilken et fuldstændigt Exemplar findes i Karen Brahes Bibliotek, er trykt i Magdeborg hos Hans Walther 1541. Af den anden findes kun et defekt Exemplar - paa det kgl. Bibliotek -, det sidste Blad, hvor Trykkestet og Trykkeaar har været angivet, mangler; men saavel Titelrammen (der er den samme som paa Hans Barths Tryk af Kirkeordinansen) som Typerne viser, at Bogen er trykt af Hans Vingaard, der c. 1541 havde overtaget Hans Barths Materiel².

Hvilken af disse Udgaver, der maa lægges til Grund for en Nyudgave, er der ingen Tvivl om, idet den københavnske Udgave er et Eftertryk af den magdeborgske. Denne bærer mange Spor af den tyske Sætters Virksomhed, og disse Spor er kun delvis udviskede i det danske Tryk. Saaledes findes i Københavnertrykket tyske Sætterfejl som Præt. *Sg. steig* for *steeg* Bl. B 7r, Subst. *reiff* for *reeff* "Reb" Bl. D 2r, Flertalsformen *stunden* for *stunder* Bl. D 1r ^{***} 250 o. lign., Fejl som er lidet forklarlige i en Bog sat af en dansk Sætter efter dansk Manuskript, men overmaade rimelige, naar Sætteren har sat efter den i Magdeborg af en tysk (eller fortysket) Sætter satte Udgave, der netop paa de anførte Steder har *steig*, *reiff*, *stunden* (se Noterne til S. 260 L. 20). Paa lignende Vis har det tyske Tryk *ein* for *een*, *stan* for *staa*, Sammenblanding af *v* og *f* i Forlyd o. a. (se Noterne sst.). En nøje Sammenligning mellem de to bevarede Udgaver viser da ogsaa en fuldstændig ordret Overensstemmelse. Derimod er der forskellige ortografiske Afvigelser. Exempelvis kan nævnes, at *Københavnertrykket* regelmæssigt har *w* i Forlyd, ofte *-is* i Endelser, at ældre Dansk *og* skrives *øy*, og at Præpositionerne "ved" og "at" skrives *wid* og *ath*, hvorimod *Magdeborgtrykket* har *v* i Forlyd, *-es* i Endelser, *øyg* for ældre *øg*, og Præpositionerne stavet *ved* og *at*. Men trods disse og adskillige andre gennemgaaende Forskelligheder, er der som ovenfor nævnt en minutiøs Bevaring af mange Trykfejl; foruden de allerede anførte kan nævnes: *den hellige kircken*, K.1 B1. D 7v for *kircke* jfr. Noten til S. 286 L. 33; *vtagnemeleighed* K. Bl. D 7v for *vtacknemelighed* jfr. Noten til S. 287 L. 4, *rifne* K. Bl. D 4r for *rifue* jfr. Noten til S. 283 L. 24 o. s. v. Andre Trykfejl er dog rettede f. Ex. *halsen* Bl. C 3r, hvor M.2 har *halfen*, *Ecclesi.* K. Bl. B 3v, hvor M. har *Eeccelsi.*, *fiender* K. Bl. A 8r, hvor M. har *viender* o. fl. Til Gengæld er der indkommet et Myldr af ny Fejl: *altig* (for *altid*) K. Bl. A 1v, *hwet* (for *hwert*) K. Bl. A 2r, *stad* (for *stat*) K. Bl. C 3v o. s. v., o. s. v. I det hele er Københavnertrykket meget mindre omhyggeligt end Magdeborgtrykket, og da *dette* er Grundlaget for hint, behøver vi ikke nærmere at beskæftige os med det danske Tryk.

Derimod vilde det være af Betydning at vide, om Magdeborgtrykket 1541 er det autentiske Originaltryk, eller om det er Optryk af et ældre Tryk. Vi har tidligere omtalt, ^{***} 251 at Forfatteren ingenlunde overlod til Sætteren at bestemme Ortografien. Baade Sadolins Katekismus og Palladius' Katekismus var trykt hos Hans Vingaard med faa Aars Mellemrum, og dog var der en afgørende Forskel i Retskrivning¹; ligeledes var den ortografiske Uoverensstemmelse mellem Palladius' Skrift om Lønligt Skriftemaal og dens Kilde, den københavnske Haandbog, overmaade stor, skønt Bogtrykkeren var den samme². Et slaaende Exempel paa dette Forhold har vi i Tidens Hovedværk, Christian den Tredjes Bibel, der fra først til sidst er trykt af Ludv. Dietz, men som i det indledende Kongebrev fuldstændig bevarer Kancelliets Ortografi, mens den paafølgende Fortale af Palladius gengiver dennes fra Kancelliets stærkt afvigende Retskrivning³. Naturligvis havde Palladius ikke en fast Retskrivning af den Art som vor Tids officielle Retskrivning; i mangfoldige Ord træffer vi Dobbeltformer - ogsaa indenfor samme Værk, Former som *hiemmel* og *himmel*, *gong* og *gang*, *vid* og *ved*, *nogne* og *nogle* o. fl.; men i en hel Del Tilfælde vil *man* finde ortografiske Regler gennemført næsten uden Undtagelse fra den første til den sidste Side i hans Bøger og fra den første til den sidste Bog han har ladet trykke, og det hvad enten Trykkeren har været Hans Vingaard, Ludvig Dietz eller Chr. Barth i Kbh. eller Hans Walther i Magdeborg. De Bøger der maa anses for autentiske Tryk er Originaler og Oversættelser udgivne af ham selv samt Fortalen i Biblen 1550, hvis Udgivelse han forestod; derimod kan man ikke medregne Fortaler i *andre* Forfatteres Skrifter, heller ikke Optryk af hans egne Bøger. De Udgaver, der maa undersøges, er derfor følgende: 1. Enchiridion, Hans Vingaard, 1538; 2. Lønligt Skriftemaal, H. V. 1538; 3. Dejlige Sprog af den hellige Skrift, H. V. 1550; 4. Fortalen til Biblen, Ludv. Dietz 1550; 5. En personlig Bekendelse, H. V. 1551; 6. Om Mildhed og Sagtmodighed, ^{***} 252 H.V. 1553; 7. En aandelig Recept mod Pestilens, H.V. 1553; 8. Om Aager, H. V. 1553; 9. En Tractat, H. V. 1553; 10. Evangelisk Rimstok, H.V. 1554; 11. St. Peders Skib, H.V. 1554; 12. Om de Dødes Opstandelse, H.V. 1555; 13. Om Jesu Forklarelse, H. V. 1555; 14. Alterbogen, Hans Walther, Magdeborg 1556; 15. Hosedjævlen, H. V. 1556; 16. Tvende Tractater om Ægteskab, H. V. 1556; 17. Jesu Navn og Titler, Kbh. 1556; 18. Om Sværgeren og Banden, Kbh. 1557; 19. Trøsteskrift til Fr. II, Chr. Barth, Kbh. 1559. Alle disse Udgaver har bl. a. følgende ortografiske Overensstemmelser paa Punkter, hvor Tidens Ortografi var i høj Grad vaklende; 1. *v* ikke *w*, i Forlyd; 2. Pronominalformerne *mig*, *dig*, *sig*, ikke *meg*, *deg*, *seg*; 3. Pron. *dem*, ikke *dennem*; 4. Artiklen *it*, ikke *et*; 5. fra *sla*, ikke *fraa*, *slaa*. Naar man nu i en Udgave finder gennemgaaende Afvigelser paa adskillige af disse Punkter, saa maa man formode, at *Udgaven ikke er den af Forfatteren besørgede Originaludgave*. Og en ortografisk Undersøgelse af Magdeborgtrykket vil vise, at her regelmæssigt skrives *meg*, *deg*, *seg*, ikke *mig*, *dig*, *sig*; *dennem*, ikke *dem*; og *et*, ikke *it*; Københavnertrykket har ændret *meg*, *deg*, *seg* til *mig*, *dig*, *sig*, men bevaret Pronominalformen *dennem* og Artiklen *et*.

At et Optryk kunde udkomme i Palladius' Levetid uden at være gennemset af ham, har vi allerede set

Exempel paa ved Haandbogen 1538, hvor Andenudgaven 1556, der er trykt i Lübeck, har ændret Originalens *dem* til *dennem*, *fra*, *sla* til *fraa*, *slaa* og *it* til *et*, ligesom Sætteren har ladet indløbe "tyske" Fejl som *v* for *f*, *heim* for *hiem* o. lign.1.

Vi maa formode, at noget lignende har fundet Sted ved nærværende Skrift. Rimeligvis er Originaludgaven kommet i 15402. *Hvor* Originalen er trykt, kan ikke med Sikkerhed ^{*}—^{*} 253 siges, men muligvis har Hans Walther ogsaa trykt denne (se nf.). I Løbet af et Aars Tid er den bleven udsolgt, og af egen Drift eller paa Palladii Opfordring har han trykt en ny Udgave, som da er gennemset, ikke af Forfatteren, men af en os ukendt Korrektør1.

Denne Hypotese vilde naturligvis støttes meget, om man i ældre Bibliografier eller Bogkataloger kunde finde Spor af en Udgave 1540. I Bruuns udførlige PalladiusBibliografi er der ingen Antydning heraf. Men Bruun omtaler (Aarsberetn. II, 238) et Skrift med Titlen "En Udleggelse eller Forklaring offuer Fader Vor etc. af Tydsk paa Dansk oversat aff D. Peder Palladio. Magdeborg 1541", og dette Skrift identificerer han vistnok med Rette med Palladii enfoldige Bedebog. Samme Skrift er imidlertid bleven solgt ved Auktion paa Børsen 2. April 1662, og i Katalogen over Auktionen er Trykaaret 1540 angivet2. Dette synes da at tyde paa, at Bedebogen har foreligget i et ældre Tryk end det nu kendte. Og dette bestyrkes ved en Notits i et samtidigt Haandskrift, Landsdommer *Jacob Bircherods* originale Manuskript om "Lærde mend fødte i Odense". I dette helt igennem meget paalidelige Skrift, der findes i det kgl. Bibl. (Ny kgl. Saml. 4° Nr. 1207), læses under Omtalen af Palladius' Velynder Knud Michelsen, følgende: "een Dedicace, som D. Peder Palladius, biskop i Sælland haver skrevet til ham og hans Moder ved een liden bog kaldet D. Martini Lutheri eenfoldige underviisning, huorledes mand rettelig skal gjøre sin bøn, *fordansked Magdeborg 1540* in 8tavo".

Vi tør saaledes af indre Kriterier og ydre Oplysninger slutte, at det oprindeligste af de to *bevarede* Tryk, ^{*}—^{*} 254 Magdeborgtrykket 1541, ikke er det af Palladius autoriserede Originaltryk, men at dette sidste er trykt i Magdeborg 1540 - og senere er gaet tabt.

III.

Magdeborgudgaven er som Titelbladet (ni S.257) viser i lille Oktavformat. Linjeantallet er 26. Bogen er meget smukt udstyret med Titelramme og talrige ornamenterede Initialer (se nedenstaaende Gengivelser) og med et stort Træsnit af det danske Vaaben med Christian d. Tredjes Kongetitel (nf. S. 258). I Titelrammen findes - foruden en Fremstilling af Kristus og de to Røvere paa Korset og af Evangelisternes Symboler - en Række Vaabenskjolde med Dele af det danske Vaaben. Ogsaa i Initialerne er, som ovenstaaende Gengivelser viser, bl. a. det danske Vaaben fremstillet. Dette: Titelramme, Initial og det store Træsnit af Vaabnet vidner om, at Hans Walther har haft et betydeligt Materiel udelukkende beregnet paa Trykning af danske Bøger. Der er da ogsaa fra hans Presse bevaret over en halv Snes forskellige danske Tryk, hvoriblandt adskillige meget omfangsrige som Hans Tavsens Postil1 og Palladius' Alterbog2.

Københavnnerudgaven er tarveligere udstyret. Titelrammen er, som Gengivelsen S. 255 viser, den samme, ^{*}—^{*}255 som Hans Barth havde brugt til Ordinansudgaven 15391. Den røde Farve er paalagt med Haanden paa de dertil beregnede "aabne" Typer. Men Udgaven har hverken Træsnit eller Initialer og gør meget sparsom Brug af Missaler.

Af Magdeborgudgaven findes som ovf. nævnt eet fuldstændigt Exemplar i Karen Brahes Bibliotek; to Exemplarer ^{*}—^{*}256 uden Titelblad findes i det kgl. Bibliotek; her bevares ogsaa det eneste eksisterende Exemplar af Københavnetrykket.

I Mollers *Cimbria litterata* anføres en Del senere Udgaver af Bedebogen. Moller har imidlertid sammenblandet Bedebogen og Palladius' Oversættelse af *Ochinus'* Nogle mærkelige Bønner, 1551, og det viser sig ved nærmere Undersøgelse, at alle de af Moller nævnte senere Udgaver maa henføres til "Bønnerne" ikke til "Bedebogen".